

KØGE

1500 - 1700

Renæssancen

HIT MED HISTORIEN **5**

GLIMT FRA DIN BY I GAMLE DAGE

KØGE

1500 - 1700

Renæssancen

Af Thomas Meloni Rønn

Redaktion: Birte Broch

HIT MED HISTORIEN 5

J.J. Bruun: Prospect af Kiøge, 1753, udsnit.

ISBN: 978-87-90252-61-6

© Thomas Meloni Rønn og Køge Byhistoriske Arkiv

Layout og sats: Thora Fisker Grafisk Design

Reproduktion og tryk: Specialtrykkeriet Viborg, 2011

Bogbind: Jysk Bogbind K/S

Oplag: 1000

Indhold

KØGES STORHEDSTID	4	SJÆLELIVET I KØGE	32
<i>Den sorte magi i Køge</i>	6	KLOSTRET I VESTERGADE	32
<i>I ledtog med djævelen</i>	6	LUTHERS TANKER KOMMER TIL KØGE	33
RENÆSSANCENS KØGE	8	SANKT NIKOLAJ KIRKE	34
HÅNDVÆRKERNE	9	VERDENS HØJESTE JESUS?	35
TORVET	10	STOLESTADERNE	35
KAGEN	10	PRÆDIKESTOLEN	36
BYENS HUSE	12	ALTERTAVLEN	38
RÅDHUSET	12	GRAVSTEN OG EPITAFIER	40
KIRKESTRÆDE 20	14	DØBEFONTEN	42
KØBMANDSGÅRDE	15	KØGE HUSKORS	42
SLAGTERGÅRDEN	18	BERETNINGEN GIK EUROPA RUNDT	43
DER VAR OGSÅ EN SKOLE...	20	EN ULYKKE KOMMER	
BYLIV	20	SJÆLDENT ALENE	44
STRIDEN MED VALLØ	21	PESTEN	44
HANDELSLIVET I KØGE	22	BYBRANDEN	44
HAVNEN	24	FRED I EUROPA	45
VEDLIGEHOJDELSE AF HAVNEN	25	SVENSKERNE KOMMER!	46
EKSORTFORBUD OG KRISE PÅ HAVNEN	26	SLAGET I KØGE BUGT	48
BYENS ADMINISTRATION	27	SØKORT	52
SKATTEOPKRÆVNING OG ØLDRIKNING	27	<i>Korttegneren</i>	54
REFORM AF BYSTYRET	28	AFSLUTNING	56
<i>En tolder kommer til byen</i>	30	REGISTER	59
<i>Mads Ravn</i>	30	LITTERATURLISTE	59
<i>Den forgiftede grød</i>	31	BILLEDLISTE	60

Køges storhedstid

Denne bog handler om Køge i tiden fra 1500 til 1700. Den periode, som vi kalder renæssancen. [Renæssancen](#) kom til Danmark fra Italien. Her var den begyndt omkring år 1300. Selve ordet renæssance betyder genfødsel. Det, man ville genføde, var ”de gode gamle dage”, dengang [Romerriget](#) bestod.

Renæssancen var en livlig periode i Køges historie. Det er også en historie om en bys storhed og forfald. Køge oplevede nemlig sin storhedstid i renæssancen. Indtil 1620’erne blomstrede Køge. Det var en af landets rigeste byer. Byen var faktisk så rig, at kongen en gang imellem måtte minde byens borgere om at prale lidt mindre, end de havde for vane.

Ligsten fra 1600-tallet i Sankt Nikolaj Kirke.

Mange, mange fødder har siden gået hen over dem og slidt dem næsten glatte.

“Køge, som ligger ved Sundet, er en smuk by og ret stor af en dansk købstad at være. Hvad smukke bygninger angår, står den ikke tilbage for nogen anden med undtagelse af København og Helsingør. Den har også et stort torv, ret velstående borgere, en god havn, livlig søfart og handel, en smuk og prægtig kirke.”

*Herman von Zesterflet
handelsrejsende, 1600.*

Men man kan stadig læse, at de hed Hans, Anders, Marine, Niels, Katharine, Jacob, Citzille, Jørgen, Thomas, Berite, Peder, Margrethe, Rasmus, Boel ...

Den sorte magi i Køge

Det var ganske vist. Hun havde set det med sine egne øjne. Drengen havde svævet foran hende og flere andre. Sådant bedyrede Anna Bartskeer i hvert fald i retten. Den svævende dreng var blot en af flere sære ting, der var sket i hjemmet hos Hans Kræmmer Bartskeer og konen Anna.

Det hele var startet med nogle underlige lyde i soveværelset. Det lød som høns, men der var ingen høns i værelset. Nogle mente, at det måske havde været en hugorm. Men man kunne heller ikke finde en hugorm. Der var altså ingen anden forklaring end, at det måtte være trolddomskunst. Måske var der en heks på spil?

Der fortsatte med at ske underlige ting i Anna og Hans' hjem. Ting, der ikke kunne forklares. I dag vil vi kalde det overtro, men troen på magi trivedes i bedste velgående i Danmark i 1600-tallet, og Køge var ingen undtagelse.

Nogle år senere, i 1611, skældte Hans en kunde ud. Hun hed Johanne Thomes. Hendes mand har måske anet, hvad tingene kunne udvikle sig til, for han anlagde sag mod Hans. Det lader dog ikke til, at der skete mere i den sag. Men Hans Kræmmer anklagede i stedet Johanne for at være en heks.

Snakken er uden tvivl gået mellem Køges indbyggere: Nu var den gal igen. Den sorte magi havde atter vist sig i byen. Der er sikkert blevet diskuteret for og imod. Kunne det virkelig passe? Var Johanne Thomes virkelig en heks?

Hans Kræmmer var i hvert fald ikke i tvivl. Han var overbevist om, at Johanne mestrede den sorte magi, og at hun brugte den mod ham. Det kunne ikke være anderledes. Der var sket uhyggelige ting i hans hus. Ting, der kun kunne forklares som magi af en slags, som kun hekse og djævelen forstod sig på.

I ledtog med djævelen

- Heksene var nemlig ikke alene. De var i ledtog med djævelen. Han havde besat deres kroppe. Kvinderne havde til gengæld fået overnaturlige evner. Sådant sagde man i hvert fald, dengang i renæssancen, hvor man som kvinde risikerede at blive anklaget for at være en heks.

Det var en alvorlig anklage. Hvis man blev dømt som [heks](#), blev man brændt på bålet.

Den danske konge, Christian 4., så med stor alvor på hekseri. Han lavede strenge love for, hvad der skulle ske med heksene. Omgang med djævelen var en alvorlig sag. I middelalderen havde man set anderledes på det. Her mente man, at troen på hekse var overtro og straffede dem, der anklagede andre for at være hekse og troldmænd. Men tiden var en anden, hvilket Johanne snart fandt ud af. Johanne blev fængslet, og forhøret begyndte. I modsætning til, hvad man måske skulle tro, var tortur forbudt. Man mente, at den anklagede under tortur ville sige hvad som helst for at slippe for yderligere pinsler. Torturen gemte man til efter tilståelsen. Når heksen havde indrømmet, at hun var besat af djævelen, kunne man godt pine hende. Så gik det jo ud over djævelen. Ja, det var faktisk for kvindens egen skyld. Man pinte og plagede til tider de stakkels kvinder så meget, at de døde, før de blev henrettet på bålet. Flere af kvinderne har måske set frem til bålet for at slippe for yderligere pinsler.

Forsiden på den tyske udgave fra 1696 af bogen om "Køge Huskors". Sådan kaldte man al den ballade og ulykke, der kom ud af Hans Kræmmers beskyldninger mod Johanne Thomes.

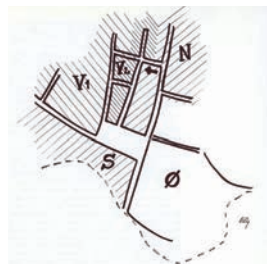

Renæssancens Køge

Renæssancens Køge var delt op i forskellige kvarterer. Byen var groft sagt delt op i fire dele, kaldet fjerdinge. Skattelisterne fra fjerdingerne er bevaret. Derfor er det muligt at sige noget om, hvor de rige boede, og hvor de fattige boede. De fire forskellige fjerdinge betalte nogenlunde det samme i skat, men antallet af husstande i den Søndre Fjerding var kun 52 mod 169 i den Vestre Fjerding. De rige boede med andre ord i den Søndre Fjerding. Det var kvarteret omkring Torvet og Brogade. Her var de store købmandsgårde opført.

De fattige boede i den Vestre Fjerding. Det hænger fint sammen med, at byens fattiglemmer boede i Steens Boder, der lå i Vestergade.

Richters gård, Vestergade 16, ca. 1900.

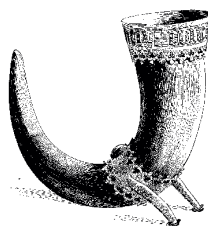

Opdelingen af Køge i fjerdinge. Den rigeste fjerding var Søndre Fjerding med den vestlige side af Brogade. Her var der mange købmandsgårde, der lå praktisk tæt på havnen langs åbredden.

Håndværkerne

Byens håndværkere boede spredt ud over hele byen. De udgjorde en ikke ubetydelig del af byens erhvervsliv. De var organiseret i lav. Lavene var organiseret efter erhverv. Køge havde mange forskellige lav. Et lav for hver håndværkergruppe. Lavene kontrollerede bl.a. priserne på håndværk i byen. Vævere var i et, smede i et andet og tømrere i et helt tredje lav. Medlemmerne i lavet forsøgte via fælles regler at styre konkurrencen mellem sig, og ikke mindst udelukke andre håndværkere fra at kunne virke i byen. Håndværkerlavene var opbygget omkring et strengt hierarki. Øverst sad mestrene, det var deres forretninger. Under dem sad svendene og nederst lærlingene. Lærlingene var unge mænd, der kom i lære som fx smed. Efter endt læretid blev lærlingen svend og kunne få ansættelse og betaling for sit arbejde hos en mester. Måske kunne svenden med tiden også blive mester og dermed selv få ansvaret for uddannelsen af nye håndværkere.

Ud over de rent fagmæssige opgaver var lavene også sociale foreninger, der tog sig af velgørenhed over for fx fattige. Det var ligeledes stedet, hvor man mødtes med fagfæller i festligt lag.

Skomagerlavets drikkehorn. Lavene var også sociale foreninger, hvilket det flotte drikkehorn vidner om.

Skræddersvendenes lavsbøsse. Lavene samlede også penge ind. Pengene blev bl.a. brugt til at hjælpe medlemmer, der af den ene eller anden grund var kommet i økonomisk uføre.

Urskive fra 1589 i Køge Kirke.

Torvet

Torvet var byens centrale plads og Danmarks største torv uden for hovedstaden. Baggrunden for så stort et torv var, at man ville tiltrække handelen fra hele oplandet. Det skete også et par gange om året i forbindelse med de to store markeder, der blev afholdt i byen. Til daglig blev den vestlige del af torvet kaldt skomagertorvet. Sandsynligvis fordi byens skomagere havde deres boder der, eller fordi de holdt til i det vestlige kvarter tæt ved torvet. Husene rundt om torvet tilhørte fortrinsvis byens bedre borgerskab.

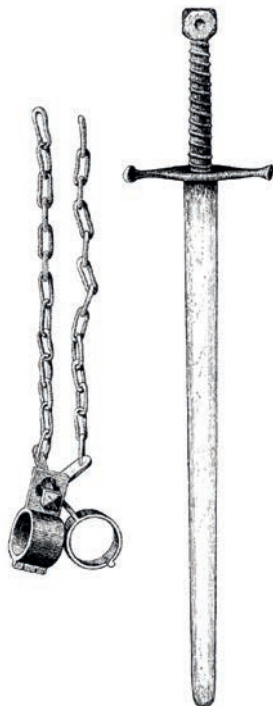
Kagen

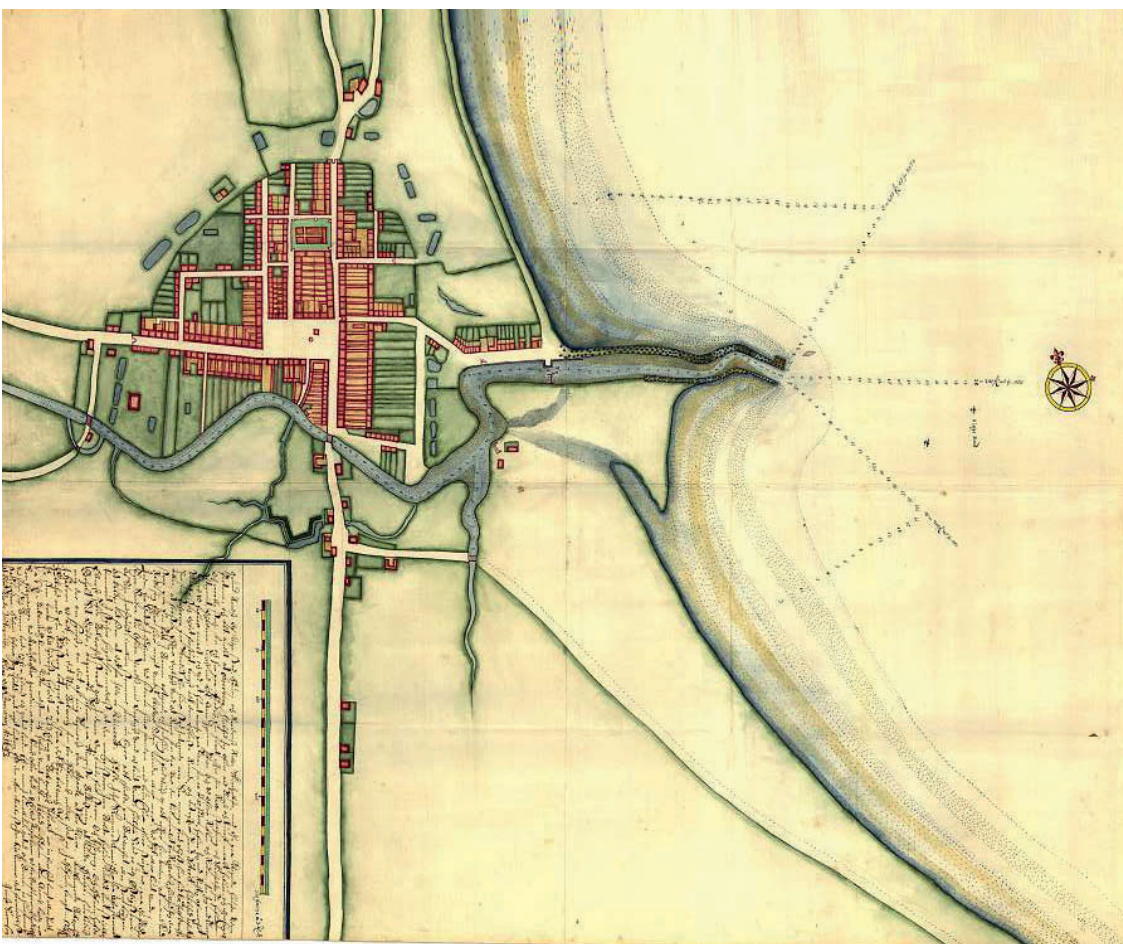
På torvet stod byens kag, som det murede rettersted blev kaldt. Det var her, man afstraffede folk, der havde gjort noget ulovligt. Det er svært at sige, hvor ofte den blev brugt, men i hvert fald tit nok til, at byrådet mente, at den skulle vedligeholdes. Det skete flere gange i løbet af 1500- og 1600-tallet.

Det er umuligt at sige noget om, hvor mange personer der blev straffet på torvet i Køge, men der findes flere eksempler på bl.a. kvinder, der på grund af et "umoralsk" liv, blev tvunget til at stå en dag på kagen. Her kunne den straffede så stå og skamme sig over sin opførsel, mens resten af byens borgere kunne godte sig over, at det ikke var dem.

Men kagen var ikke byens eneste straffested. I Brogade stod en gabestok, hvor man kunne spænde folk fast til spot, spe og spytklatter, og hvad de forbipasserende ellers kunne finde på for at ydmyge den straffede. På et tidspunkt indkøbte man også halsringe til montering ved byens porte. Byen havde en arrest under rådhuset, men på den tid blev den mest brugt til opbevaring af de arresterede, indtil dommen blev afsagt. Straffen faldt som regel kort efter og var oftest fysisk afstraffelse, bøde eller forvisning fra Køge. Kagen var altså et grumt sted, men det forhindrede dog ikke en gruppe køgeborgere i at lave lidt sjov med den. I ly af mørket lænkede de et træ til kagen. Byrådet var nødt til at indlede en undersøgelse af, hvem der stod bag. Det var ikke svært. Alle i byen vidste, hvem de skyldige var. De blev straffet med bøde for deres drengestreger.

Køge havde ikke selv en bødde. Men man havde et bøddelev. Så sparede man i det mindste udgifterne til det, når man havde brug for en bødde.

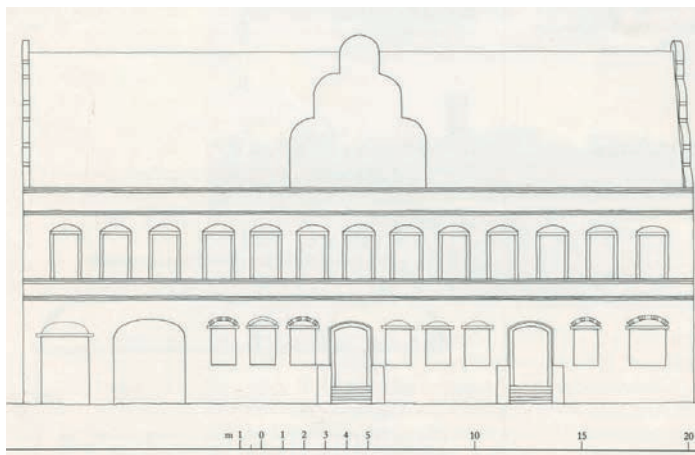

Købmanden, korttegneren og senere søkortsdirektør Jens Sørensen tegnede et fint kort over Køge. Han boede selv i gården Torvet 9.

Byens huse

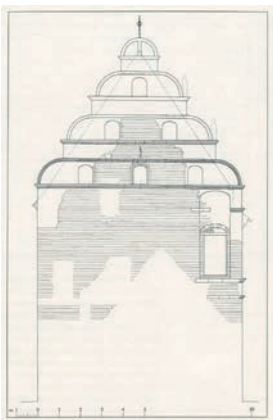
Det er ikke svært at finde spor efter renæssancen i Køge. I bymidten er der mange renæssancebygninger. En af dem er rådhuset.

Rådhuset blev bl.a. opført af sten fra Gråbrødre Kloster og fra Skt. Gertruds Kapel. Klostret blev nedlagt allerede i 1531. De solide muresten var alt for gode til bare at lade ligge. Nogle af dem endte som byggesten til rådhuset. Rådhuset blev af datiden betegnet som en pragtfuld bygning. Der er tilsyneladende ikke meget tilbage af det oprindelige rådhus. En større ombygning i 1803 ændrede fuldstændig bygningens udseende. Det typiske [renæssancepræg](#) forsvandt.

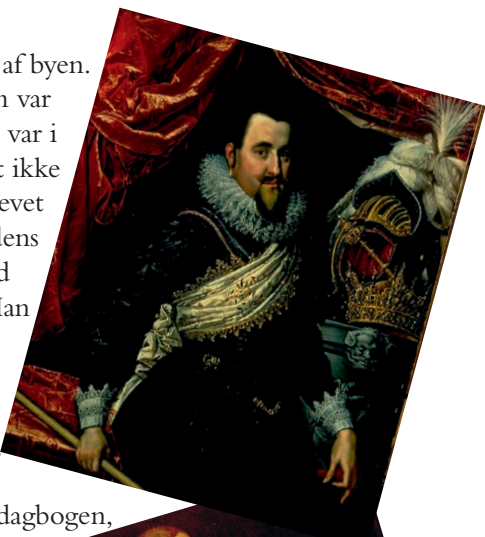
Den oprindelige bygning kendes derfor kun fra nogle få tegninger, hvor man bl.a. kan se gavlene, der var formet som buer. Men gemt under det gule pudslag findes meget af det oprindelige murværk bevaret.

Til venstre ses facaden på Køges renæssancerådhus, som man mener, at det så ud inden den store ombygning i 1803. Ombygningen fjernede Rådhusets renæssanceprægede gavle og indramningerne af sandsten om vinduerne. Prøv at sammenligne tegningen med den nuværende facade.

Gavlen på Køges renæssancerådhus fra ca. 1552. Den mørke skygge er aftryk af en ældre bygning på stedet.

Rådhuset blev ikke kun brugt til administration af byen. Der blev også holdt fester på rådhuset. En af dem var den berømte adelsmand Eske Broks bryllup. Det var i 1589 og var næppe gået over i historien, hvis det ikke havde været for en enkelt lille detalje. Der var blevet danset ved brylluppet. Det måtte man efter datidens regler ikke. Eske var en af rigets mægtigste mænd og slap derfor med en reprimande fra kongen. Han var i øvrigt gode venner med kong Christian 4., der tit besøgte Køge. Så gode venner, at Eske Brok ofte var med kongen på druk. Det noterede han flittigt i sin dagbog med små tegn efter, hvor vildt det havde været. En enkelt gang var det åbenbart gået helt galt. Eske satte 4 streger i dagbogen, maksimum, og tilføjede: Libera nos Domine... Vorherre bevare os!

Rådhuset blev også brugt til overnatning, når kongen var på besøg. Det var han ofte, for Køge lå cirka en dagsrejse fra København og på vejen til Sydsjælland eller Falster, hvor kongens mor boede.

Men det var ikke kun fest og ballade på rådhuset. Ballade ude i byen var ofte årsag til et besøg på rådhuset. Det var her, at den lokale ret holdt til. Efter tingbøgerne at dømme var der nok at lave. Blandt andet kom det tit til uroligheder i havnen. Et eksempel er en skipper og en købmand, der kom op at skændes om en last. Købmanden slog skipperen, der kvitterede med at hugge købmanden i halsen med en økse.

Gård i Brogade 23 og
i Nørregade 22

Kirkestræde 20 er Danmarks ældste daterede bindingsværkshus. Huset er et lille hus med et enkelt værelse. Man kan se over husets dør, at det er opført i 1527. Det er altså næsten 500 år gammelt. Huset har sandsynligvis været beboet af nogle af Køges fattigere beboere. På et tidspunkt blev huset indrettet bagtil med bl.a. et køkken.

Ud mod gaden findes også de karakteristiske Køgeknægte. Knægtene bærer overetagen på bindingsværkshusene. De er flot udsmykkede. Jo flottere knægtene er, jo rigere kan man regne med, at bygherren var. Knægtene var en måde at vise sin velstand på og kendes især fra Køge.

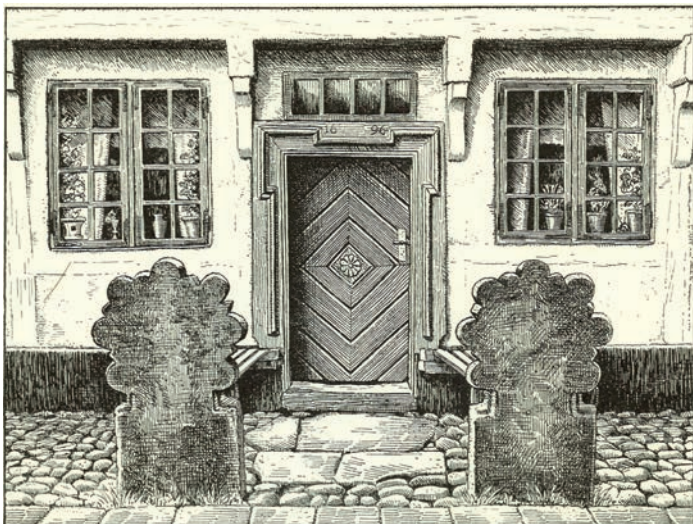
Et andet tidstypisk særkende er de små bænke foran gadedøren. De kaldes bislagssten og har også støttet et overdækket indgangsparti. De kendes kun på den oprindelige plads ét sted i Danmark, netop her i Køge. De kan ses foran Kirkestræde 13. Ideen er importeret fra Nordtyskland, hvor bænkenes kendes fra flere byer, bl.a. Lübeck. Der er næppe nogen tvivl om, at bænken har været flittigt brugt, når der skulle snakkes og sladres, og der er næppe en bänk, der ikke har hørt om toldereren Mads Ravn eller heksen Johanne Thomes.

Vestergade 16. Facaden med knægte og porten med dekorerede bjælker med en indskrift, der nok kunne holde hekse og djævelskab ude:

HEREN·BEVAR·DIN·INDGANG
·OC·VDGANG FRA NV OC TIL
EVIG TID AMEN·1·64·4.

Kirkestræde 13. Et håndkoloreret postkort på s. 16 og tegningen th. viser bislagssten med bænke foran gården i Kirkestræde. De først kendte bislagssten i Danmark er fra 1503.

Slagtergården Selvom der i Køge er bevaret mange huse fra renæssancen, er der alligevel noget, der mangler, når man kigger indenfor. De fleste af husene er blevet moderniseret indvendigt. Men i et enkelt hus er det muligt at danne sig et indtryk af, hvordan et hus så ud indvendigt i renæssancen. Det er Slagtergården, der oprin-

deligt lå på Torvet, men i dag er flyttet til museumsgården. Her kan man besøge huset.

De genstande, der findes i huset i dag, er samlet fra forskellige huse i Køge, men tilsammen kan de hjælpe med at danne et billede af, hvordan et hus var indrettet for 400 år siden.

Slagtergården i museumsgården. Gården lå oprindeligt på Torvet 18, men blev i 1914 flyttet. Gården tilhørte familien Daldorph, der i 135 år drev slagteri i gården, deraf tilnavnet Slagtergården.

Der er mørkt i stuen. De små vinduer lader ikke meget lys slippe ind i stuen. Det gør det også svært at betragte de flotte loftpaneler. De er flot dekorerede med romerske guder. De romerske guder var et yndet motiv i renæssancen, der netop betød en genfødsel af de [antikke tanker](#). Der er fundet tilsvarende paneler flere steder i Køge. Ud fra disse

fund ved man, at man boede farverigt og flot i byen. I hvert fald blandt de rige borgere.

I rummet findes bl.a. borde, skabe og en seng. Møblerne er flot skårne træmøbler. De vidner om, at de velhavende havde sans for kvalitet. Til et rigt hjem hørte også bøger. Der var faktisk en del bøger i Køge, selvom de på den tid stadig var rimeligt kostbare. [Gutenbergs](#) opfindelse af trykpressen havde dog sænket prisen så meget, at der var råd til at købe bøger. Det var først og fremmest teologiske bøger, der fyldte hylderne. De fleste bøger var på tysk, men der fandtes bøger på dansk og latin. Latin var stadig kultursproget i Europa, og det var det, man lærte, hvis man var så heldig at gå i skole.

*Stuen i Slagtergården.
Loftet er dekoreret med
motiver fra den romerske
mytologi. Dragterne er
moderne kopier af renæssance-
tøj.*

Der var også en skole...

Den første skole blev bygget efter [reformationen](#) i 1536.

Der var tale om en latinskole. Den lå på det søndre hjørne af kirkegården ud mod Nørregade. Den var delvist betalt af kongen, der også betalte en del af lønnen til lærerne.

Foruden kongens penge modtog skolen også legater. Legaterne var penge, som skulle gå til driften.

Ud over at undervise byens børn i latin og god kristen skik havde skolen også ansvaret for de såkaldte løbedegne.

Løbedegnene var en slags mobile lærere, der skulle sørge for, at landsognenes børn og unge fik undervisning. Noget tyder dog på, at der ikke altid blev løbet så meget som ønsket. I hvert fald blev der klaget over fremmødet, og landsognene ville gerne have en fast degn tilknyttet.

I Køge gik det tilsyneladende fint for skolen. I starten af 1600-tallet havde skolen 3 klasser og mere end 80 elever – alle drenge. Det lyder ikke af mange i en by med 3000 indbyggere, men er dog alligevel udtryk for et vist ønske om at give sine børn en uddannelse. Byens velstand spillede uden tvivl også ind på evnen til at sende sine børn i skolen.

Byliv

Selv om vejene hedder det samme og løber stort set de samme steder, ville de fleste nulevende nok få et chok, hvis de pludselig befandt sig i Køge i 1500-tallet. De fleste byer i denne periode var meget beskidte. Selvom Køge ganske givet har været mere beskidt end i dag, har byen alligevel skilt sig ud. Flere af gaderne i byen var fx forsynet med fortov i siderne. Det betød, at man kunne komme nogenlunde sikkert og tørskoet rundt i byen uden at svine sine sko og klæder alt for meget til.

Det var så som så med hygiejnen. Ligesom i dag havde borgerne i Køge også behov for at gå på toilettet. Dem var der dog ikke mange af. De fleste havde et das. Disse blev tømt af natmanden. Som navnet antyder, så arbejdede han om natten. Det var ikke særligt fint at være natmand, så selvom han udførte et helt nødvendigt stykke arbejde, var han forvist til at bo uden for byen.

Ikke nok med at natmanden skulle tømme spandene for lort, han skulle også vogte sig mod angreb fra oven. Det skete, at man tømte natpotten ud af vinduet. Så sparede man turen ned ad trappen. Det var med andre ord ikke uden risiko at bevæge sig igennem Køge om natten. Selv i byen var det meget almindeligt at holde husdyr som høns, køer og grise. Disse gik bl.a. rundt i gaderne.

Striden med Vallø

Det var kongens intention, at Køge skulle være en betydningsfuld handelsby. Det var måske årsagen til, at byen ikke rådede over landarealer af betydning. I stedet lod man byens husdyr græsse syd for åen. Der var dog det problem, at jorden tilhørte godset Vallø. Her var man langt fra tilfredse med at se grise og køer fra Køge spise sig mætte på deres regning. Derfor lagde man sag an mod byen og krævede, at dyrene blev flyttet over på den anden side af åen. Det ville Køgeborgerne ikke finde sig i. De mente, at de via et gavebrev fra kong Erik Menved havde fået lov til at lade deres dyr græsse, hvor de gjorde.

Striden blussede op flere gange, bl.a. i 1461, hvor Køgeborgerne led nederlag i retten. I slutningen af 1500-tallet var den gal igen. Parterne kunne ikke tales til enighed, og derfor måtte striden igen afgøres i retten. Det blev til endnu et nederlag for dyr og folk fra Køge. Vallø var i sin gode ret til at nægte græsning på godsets arealer. Hvis dyrene skulle græsse der, skulle der falde betaling.

Kort over Køge, der viser, hvor der har været stalde med husdyr.

Kvægskattelisten fra 1682.

Handelslivet i Køge

Handelen var livsnerven i Køge. Det var derfor, byen var blevet grundlagt i 1288. Man kan groft sagt dele Køges handel op i to dele. Den handel, der foregik på torvet og i gaderne ved byens porte, og den, der foregik på havnen. Den daglige handel foregik i byen og på torvet. Det var her, man købte de ting, som man skulle bruge i den daglige husholdning. Mange af byens borgere havde små haver eller mindre jordstykker uden for byen. Man prøvede at være selvforsynende med så meget som muligt. Det, man ikke selv kunne fremstille, måtte man købe.

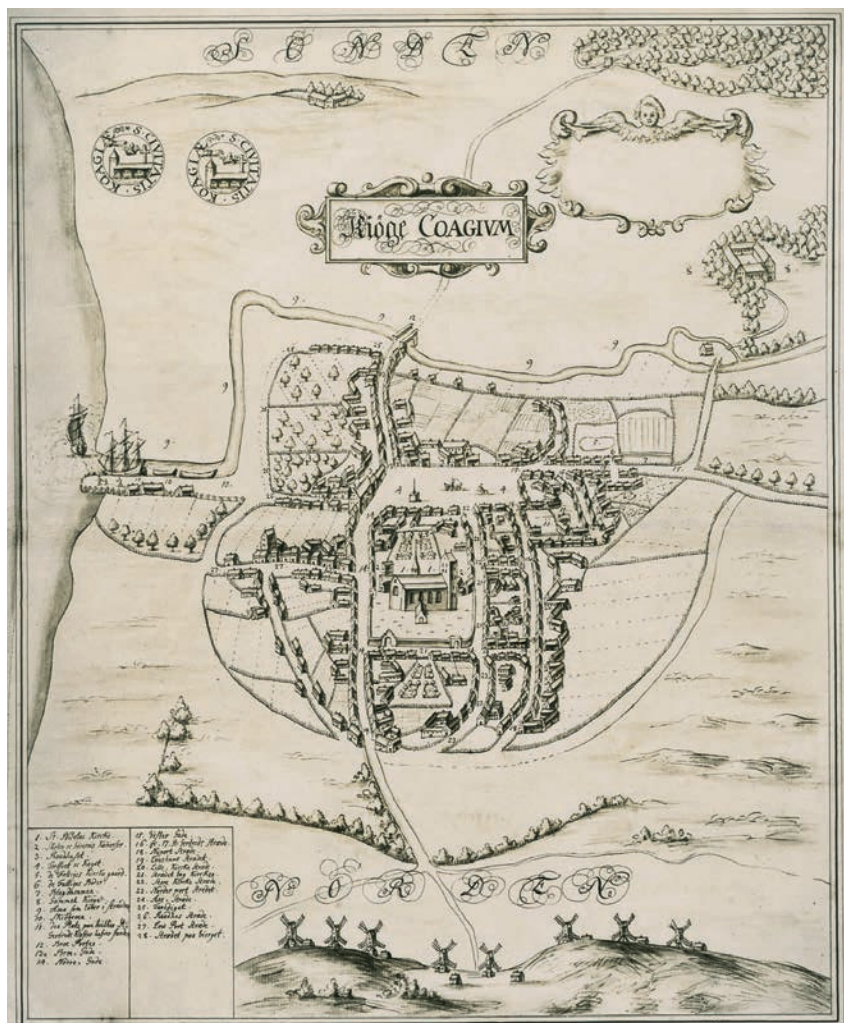
Det store handelssted var byens torv. På torvedagene, onsdag og lørdag, flokkedes folk fra byen og ikke mindst fra byens opland. Herfra kom bønderne ind til byen for at sælge deres landbrugsprodukter. Med sig hjem kunne de tage produkter, som fx sko og handsker. Der var nemlig en skarp opdeling af arbejdet i renæssancen.

I byen boede og arbejdede håndværkerne. Det var fx skomagerne, handskemagerne og bødkerne. Det var forbudt at udføre disse erhverv uden for byen. Til gengæld måtte byboerne ikke drive decideret landbrug.

[Byerne](#) kunne sjældent brødføde sig selv, og på landet manglede man ofte varer, der var fremstillet af håndværkere. Derfor foregik der en livlig trafik af varer mellem by og land. Det kan virke underligt, at kongen havde lavet denne opdeling af arbejdet. Men det var der en forklaring på. Man skulle nemlig betale afgift af de varer, man bragte ind i byen, og en del af pengene skulle byen aflevere til kongen. Livlig handel var altså godt for kongen.

En vold og en voldgrav omgav Køge. Volden var ganske vist forfalden, og efter [borgerkrigen i 1534-36](#) blev den sløjfet. I stedet havde man givet folk tilladelse til at udnytte det gamle forsvarsanlæg på forskellig vis. Blandt andet blev dele af den udlejet til havebrug, og der blev givet tilladelse til at fiske i voldgraven. Resterne af forsvarsværket gjorde dog, at man ikke kunne komme ind i byen andre steder end ved byportene. Her stod byens opsynsmænd, der kontrollerede de handlende, der kom til byen.

Køge omkring 1677. Den nye havn ved kysten ses tydeligt, ligesom man kan se byens opdeling omkring hovedgaderne: Brogade, Vestergade og Nørregade.

To gange om året var der marked i Køge. Det var den 28. juli og 14. september. Folk fra hele Sjælland strømmede til byen for at falbyde og købe varer. Byen har uden tvivl summet af liv på disse dage, hvor de lokale har forsøgt at tjene lidt ekstra på alle de fremmede. Der var kun to markeder på Sjælland. Det i Køge og det i Helsingør. Det betød en lang rejse for mange af de handlende, men det synes ikke at have lagt en dæmper på deltagelsen. Folk rejste gerne langt for at komme på marked i Køge.

På torvet var der opsyn og opkrævning af afgifter på forskellige varer. Dengang, som nu, var afgifter ikke populære, og det skete ofte, at man forsøgte at handle i baglokalet.

Her kunne man undgå at betale afgiften, hvis man vel at mærke ikke blev opdaget. En anden måde at undgå skatteopkrævningen på var, at opsøge bønderne, inden de nåede byen. Det var en god forretning for både sælger og køber, men ikke for byen. Der var derfor hårde straffe, hvis det blev opdaget. Så blev man sat i gabestokken til spot og spe for alle, der passerede synderen.

Men som nævnt var det ikke kun på byens torv, der blev handlet. Der blev også handlet på byens havn. Det var først og fremmest havnen, der dannede grundlaget for Køges position som en af Danmarks rigeste byer i begyndelsen af renæssancen.

Havnen Køge havde ikke én havn, men to. Køges ældste havn lå for enden af Brogade, men blev i 1400-årene flyttet til nuværende havneste, hvor der var bedre plads og mulighed for udvidelse. Brogade kan synes at være et mærkeligt navn, når den førte ned til havnen. Men i gamle dage brugte man også ordet bro om kajanlæg.

Havnen i åen blev flere gange udvidet og kajanlægget gjort bredere, især ved købmandsgårde for at få udvidet grundstykket. Det skete ved at lave et nyt bolværk lidt ude i åen og fylde rummet mellem det gamle og nye bolværk op. På den måde ændrede man også åens løb. Åen løber derfor noget sydligere i dag end oprindeligt.

Det varede ikke længe, inden havnen i åen var for lille. I stedet begyndte man at bygge en ny og større havn ved kysten. Det skabte et andet problem. Havnen i åen lå beskyttet af byen. Den nye havn lå ubeskyttet, indtil man i 1644 opførte nogle skanser til beskyttelse af havneindløbet. Da var man kommet i krig med svenskerne, og Køge lå udsat for et svensk angreb fra søsiden.

De hollandske byer var storraftagere af korn fra Køge. På maleriet kan man se en fremstilling af livet på en hollandsk havn, hvor varer bliver losset og lastet.

Vedligeholdelse af havnen Det skulle vise sig, at det ikke var fra overfladen, havnens fjender kom. I takt med at man udvidede havnen ved kysten, byggede man havneanlægget ud i havet. Derved kom man til at slå med en vedvarende tilsanding af havnen. Tilsandingen og generelt slid på havneanlægget gjorde, at der til stadighed var behov for penge til vedligeholdelsen.

Ofte blev kongen bedt om at spæde til, når der skulle vedligeholdes. Kongen så for det meste velvilligt på byens henvendelser. En gang skænkede han en hel skov, hvorfra man kunne hente træ til udbedring af bolværket. Skoven fik meget passende navnet Havneskoven.

Det var en større opgave at vedligeholde havnen. I løbet af 1500-tallet og den første del af 1600-tallet var havnen i

konstant fremgang. Fremgangen smittede af på byen, der blev en af landets rigeste. Havnen fortsatte med at blive udbygget til den nåede op på næsten 400 meter kajplads. Det var efter datidens forhold et imponerende havneanlæg.

Der var behov for et stort anlæg. I de gode tider betjente havnen i Køge flere hundrede skibe om året. De kom især for at hente korn. Fra hele Sjælland kom bønderne med deres korn, som derefter blev videresolgt og udskibet til resten af Europa. Det var specielt hollændere, der kom hertil for at handle. De bedste år var i starten af 1600-tallet. I denne periode deltog en stor del af Europa i [30-årskrigen](#). Krigen foregik primært i Tyskland, og derfor havde hollænderne ikke mulighed for hente korn derfra.

Danmark holdt sig i lang tid uden for krigen og var derfor leveringsdygtig i korn. Der blev i denne periode tjent rigtig gode penge i Køge. Det var noget, der bl.a. kunne ses i kirken, som i samme periode blev smukt udsmykket via gaver fra de lokale borgere.

Eksportforbud og krise på havnen

Omkring 1630 satte krisen ind. Kong Christian 4. kastede sig ind i 30-årskrigen og led nederlag. Krigen var dyr og regningen skulle betales. De øgede skatter var bl.a. årsagen til, at det var svært at komme videre. Det skulle dog blive værre. I 1644 angreb Sverige Danmark. Krigen nåede aldrig til Køge, men den betød alligevel, at skatterne endnu engang steg. Desuden kom der forbud mod eksport af korn, og det var meget vigtigere for Køge. Det var et hårdt slag for havnen og dermed for Køge.

Men det skulle blive endnu værre næste gang, svenskerne angreb Danmark. Da kom de nemlig til Køge. Krisen satte sit præg på Køge havn, så der på et tidspunkt kun var sølle 10 meter brugbart kajanlæg tilbage.

Byens administration

Køge blev som de fleste andre danske købstæder styret af borgmestre og rådmænd. Borgmestrene blev udnævnt af kongen, der som regel valgte en af rådmændene. Rådmændene var byens vigtigste og rigeste mænd. Når rådet manglede en rådmand, valgte det selv en ny rådmand og typisk blandt byens bedrestillede borgere.

Det var ikke et udtryk for, at man ønskede at udelukke byens øvrige borgere. Men arbejdet krævede en bred indsigt i mange forskellige ting, og da uddannelse på dette tidspunkt var forbeholdt byens velstillede borgere, gav det lidt sig selv. Desuden var arbejdet tidskrævende, og – sidst men ikke mindst – var det ulønnet.

Det betød, at det kunne være svært for fx en håndværker at deltage i rådets arbejde. Han kunne ganske enkelt ikke afse tid til at indtræde i rådet, da det ville give ham mindre tid til at drive sin egen forretning. Det problem havde byens rige ikke, da de ofte havde mange folk ansat til at drive forretningen og til at tage sig af den daglige husholdning.

Skatteopkrævning og øldrikning

Et af byrådets vigtigste opgaver var at finde ud af at opkræve skat i byen. Ikke overraskende var det også det største stridspunkt. Rådmændene og borgmestrene havde som alle andre borgere ikke megen lyst til at betale skat. Det var byens skattebetalende borgere ikke helt tilfredse

Christian 4. fik stor betydning for Køge. Det var kongen, der stod bag den omfattende reform, som skulle gøre op med byrådets misbrug af byens penge. Men det var også kongen, der indirekte var skyld i byens nedtur. Kongens deltagelse i 30-årskrigen satte en proces i gang, der bl.a. medførte den svenske besættelse af Køge og de ødelæggelser, det medførte.

I skabet opbevarede man bl.a. byens regnskaber. Det var dem, der blev gennemgået i forbindelse med Christian 4.'s administrationsreform. Her blev det bl.a. afsløret, at byrådet brugte lige lovlig mange penge på sig selv i forbindelse med møderne.

med. De klagede derfor til kongen. Det var de ikke alene om. Rundt omkring i landet har situationen tilsyneladende været den samme. Selv byrådet havde svært ved at slippe pengene til by- og statskassen.

Derfor besluttede kong Christian 4. at kontrollere regnskaberne for landets købstæder. Det betød, at Køges regnskaber skulle sendes til København og kontrolleres. Der var tale om en grundig gennemgang. Der er desværre kun bevaret et enkelt regnskab fra perioden, hvilket gør det svært at sige noget generelt om situationen. Men et par ting falder i øjnene. Byrådets vilje til at træffe beslutninger, der var fordelagtige for rådets egne medlemmer plus en overraskende stor tørst i forbindelse med rådets møder. Kongens repræsentanter påpegede bl.a. problemerne ved, at rådet havde solgt ud af byens ejendomme. Det var i sig selv ikke noget problem. Problemet var, at husene blev solgt til byens borgmestre til favorpris. En af kontrollens andre anker var, at byrådet havde forsynet sig selv med en rigelig stor mængde øl i forbindelse med rådets møder. Øl, der blev betalt af byens skatteborgere.

Reform af bystyret

Situationen var uholdbar, ikke bare i Køge, men i de fleste andre byer. Derfor besluttede kongen at gennemføre en reform af bystyret. Borgmesterposten skulle nu gå på skift mellem rådets medlemmer. Der skulle føres bedre kontrol med borgmestrene, og desuden skulle rådmændene kunne afsættes, hvis de ikke var dygtige nok eller misbrugte deres magt.

Målet var at stramme op og ikke mindst øge statens skatteindtægter. Også dengang manglede der penge i de offentlige kasser. Kongen kunne have en masse gode idéer, men de var ofte svære at føre ud i livet, da kongen ikke rådede over folk nok til at kontrollere byerne. Der gik da heller ikke længe, inden kongen modtog en anmodning fra Køge. Byen ville gerne undtages fra visse af reglerne i den nye reform. Det blev den, og dermed var tingene på mange måder tilbage ved det gamle.

Nogle af reformerne blev gennemført. Nu skulle borgerne fx udnævne et udvalg, der skulle finde ud af, hvad hver enkelt borger skulle betale. Tilfredsheden blandt de almindelige borgere har sikkert været udbredt. Byrådet kunne nu ikke uden videre unddrage sig skattebetalingen ved at opkræve mere hos andre.

Toldintægterne var vigtige ikke bare for kongen, men også for byen. Tolderne holdt blandt andet til i acciseboderne. Her ses Acciseboden i Nørregade 44. Den lå ved porten ind til Køge. Foto fra ca. 1900.

En tolder kommer til byen

I 1632 indførtes et nyt hverv i Køge. Den første kongelige tolder blev udnævnt. Han hed Mads Ravn. Tolderen fik lov til at bo på rådhuset og blev snart en af byens vigtigste mænd. Han kom derfor også i byrådet. Via den nye reform, som Christian 4. havde indført, gik borgmesterposten nu på skift. Hvert år til fastelavn trådte de nye borgmestre til. Det blev således også Mads Ravns tur til at beklæde byens vigtigste hverv.

Borgmestrene og byrådet skulle dels styre byen, dels repræsentere byen udadtil, fx når kongen kom på besøg. Der er nok nogle borgere, der har ærgret sig over, at Mads Ravn kom til at stå som byens repræsentant. For han var ikke populær. Men hvad var det, der gjorde, at Mads Ravn kom til at gå over i byens historie, og det ikke for det bedre?

Mads Ravn

Mads Ravn kom fra Haderslev, men havnede ad omveje i Køge, hvor han blev udnævnt til tolder i 1632. Med hvervet fulgte ikke blot retten til at opkræve told på handelsvarer. Han fik ret til en bolig på rådhuset og lov til at drive værtshus samme sted.

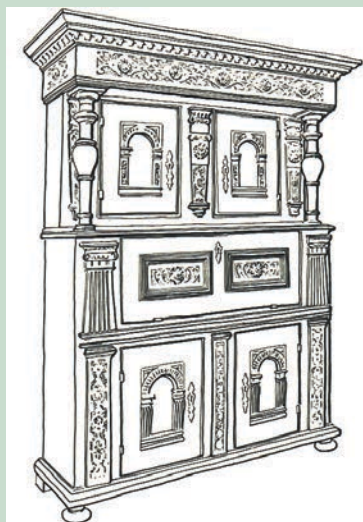
Man fik en god løn som tolder, derudover kom så indtægterne fra værtshuset. Mads Ravn blev derfor hurtigt en velhavende mand. Med pengene fulgte også indflydelse og magt. Mads Ravn var i flere omgange borgmester i Køge.

Han blev gift med en datter af en velhavende københavnere. Sammen fik de datteren Margrethe. Ægteskabet var langt fra lykkeligt. Mads og konen kom på kant med hinanden. Midt i konflikten døde konen, der var flyttet fra Mads og tilbage til København.

Nu begyndte et slagsmål om, hvor datteren skulle bo. Mads ville have hende tilbage til Køge, mens svigermoren ville beholde hende i København. Datteren havde i mellemtiden arvet en stor sum penge fra morens side af familien, og svigermoren har sikkert anet, hvorfor Mads ville have datteren Margrethe tilbage til Køge.

Enden på det hele blev, at Margrethe blev sendt tilbage til Køge og Mads Ravn i 1633. Mads havde i mellemtiden giftet sig igen, og de to nygifte havde planer med Margrethe.

De ville have fat i hendes penge.

Den forgiftede grød

En frygtelig plan blev udtænkt. De besluttede at forgifte datteren. En tjenestepige, ammen, blev sendt til København for at købe rottegift. Rottegiften skulle puttes i grøden, som var en af Margrethes livretter.

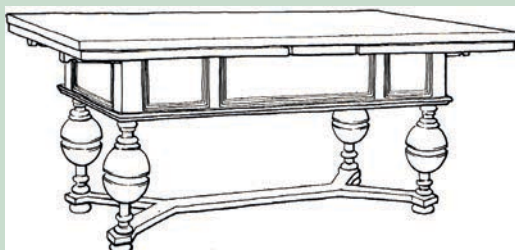
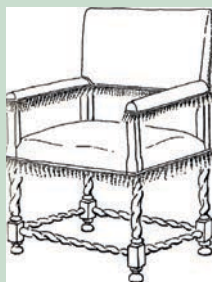
Da Margrethe et par dage efter begyndte at koge grød, så ammen sit snit til at putte giften i. Effekten udeblev ikke. Margrethe begyndte at kaste op og fik det i det hele taget rigtig skidt. Mads Ravn tilkaldte dog ikke lægen. Dagen efter havde Margrethe det ikke bedre. Men i stedet for at sende bud efter hjælp, købte Mads Ravn yderligere rottegift, som blev blandet i en drik til datteren.

Det var mere end datteren kunne klare. Hun døde den 22. januar 1634. Vejen til arven lå åben for Mads Ravn. Men snart begyndte snakken at gå i Køge. Man sagde, at det var Mads selv, der havde taget livet af sin egen datter. Rygterne tog til, og man besluttede sig for at undersøge sagen nærmere. Mads Ravn, konen og ammen blev ført til København, hvor de blev sat i fængsel.

Konen og ammen tilstod snart, at de havde forgiftet Margrethe med rottegiften. Selvom Mads Ravn ikke direkte havde forgiftet datteren, var det ham, der havde fået idéen, og de havde ikke turdet sige nej. Dommen faldt den 3. september 1635. De blev begge to dømt til døden og henrettet den 7. samme måned.

Mads Ravn befandt sig stadig i fængslet. Han var hovedpersonen i to retssager. Sagen om forgiftningen af datteren, men også i en sag om retten til datterens arv. Den sidste vandt Mads Ravn. Han var nu en holden mand bag tremmer. Rygtet om den pludselige rigdom spredte sig hurtigt i Køge og omegn. Det væltede nu frem med krav fra folk, som mente, at de var blevet snydt af Mads Ravn, dengang han var tolder. Det betød, at der kom gang i flere retssager.

Mads Ravn blev derfor aldrig selv dømt. Natten mellem den 24. og 25. februar 1636 døde han i fængslet. På den måde slap Mads Ravn nådigt. Der er næppe tvivl om, at han ville være blevet dømt for mordet på datteren. Mads undgik straf, men ikke et skidt eftermæle i byen, hvor han havde været borgmester. Mads Ravn blev kaldt "En skændsel for byen!"

Sjælelivet i Køge

I renæssancen gik borgerne i kirke. Dengang var det nemlig ikke til diskussion, om man troede på Gud. Det gjorde man. Punktum. Den kristne kirke havde sit udgangspunkt i Rom, hvor paven sad. Paven styrede også det store [kloster-væsen](#), som var en vigtig del af kirken.

Klostret i Vestergade

Køge fik sit kloster i 1484. Det var munkeordenen franciskanerne, der var kendt for deres grå kutter, som fik tilladelse til at bygge et kloster i Vestergade. Man begyndte at bygge klostret, og de forskellige dele blev taget i brug, efterhånden som de blev færdige. Gråbrødre Kloster stod færdigt i 1509.

Munkeordenens ophold i Køge blev kort. Fra syd kom der nemlig nye idéer, der ikke blot truede klostret i Køge, men hele [den katolske kirke](#). Tankerne kom fra den tyske munk Martin Luther. Han rettede en kraftig kritik af paven og ikke mindst pavens måde at indsamle penge på. Luther var utilfreds med, at man kunne købe sig til syndsforladelse. Man kunne købe et [afladsbrev](#) af kirken. Med syndsforladelsen kunne man afkorte sit ophold i skærsilden. Mængden af solgte afladsbreve tog til i takt med, at paven manglede penge.

Luther gik ind for en mere streng form for kristendom. I Luthers udgave kunne man ikke købe sig til syndsforladelse. På dommens dag skulle man stå til ansvar for sine handlinger gennem hele livet. Disse tanker førte til en splittelse af den kristne kirke. På den ene side stod Luther og hans tilhængere. De blev kaldt protestanter. På den anden stod paven, der blev støttet af sine tilhængere, katolikkerne.

Steens Boder i Vestergade blev bygget for at byens fattiglemmer kunne få tag over hovedet. Rummene var ganske små, men trods alt bedre end ingenting. Boderne blev revet ned i 1857.

Luthers tanker kommer til Køge

Luthers tanker nåede også til Køge. I 1530 bad byens borgere kongen om at få en protestantisk præst til byen. Ønsket blev imødekommet, og det skulle vise sig at blive enden på klostret og det nærliggende Sct. Gertruds Kapel i Vestergade samt Hellig Kors Kapel ved havnen. Borgerne tog nemlig så godt imod de nye tanker, at de snart bad kongen om lov til at lukke klostret. Endnu engang imødekom kongen borgernes ønske. Dog med det forbehold, at munkene skulle forlade klostret frivilligt.

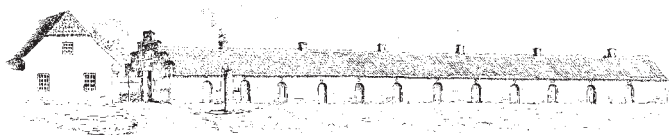
Om det skete frivilligt er nok tvivlsomt. Men i hvert fald forlod den sidste munk klostret året efter. Munkene klagede over, at der var blevet brugt både list og vold imod dem. Men eftersom kongen havde krævet værdierne i klostret, når munkene forlod det, blev der set gennem fingre med munkenes klager. Meningen var, at der skulle være hospital og kirke i bygningerne. Det skete dog ikke. Klostret blev nemlig siden brugt som stenbrud for både rådhuset og havnen.

Det var en udvikling, som havde været svær at forudse. I 1523 havde rådmand Mogens Steen bygget nogle boliger til byens fattige i Vestergade, Steens Boder. Steen havde lavet et gavebrev, hvori der stod, at efter hans død skulle klostret tage sig af de fattige i boderne. De måtte ikke kræve betaling, men hvis de fattige ville arbejde for munkene, var det i orden. Det blev dog ikke aktuelt. Klostret var nemlig forsvundet, da Steen døde. I stedet blev det en opgave for byens kasse at tage sig af Steens Boder og dens fattige indbyggere.

Klosterkirken bestod dog, men var mindre end byens anden kirke, Sankt Nikolaj.

Martin Luther var en tysk munk. Han slog i 1517 en række tesar op på en dør i Wittenberg. Det var disse tanker, der dannede grundlaget for [reformationen](#). Reformationens hovedperson i Danmark blev Hans Tausen. Han havde været i Tyskland på studietur og var blevet grebet af Luthers tanker.

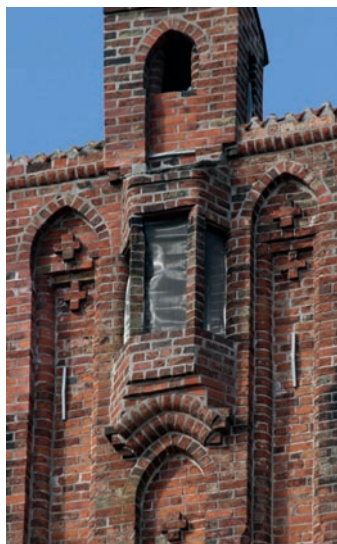

Sankt Nikolaj er ikke blot byens største kirke. I mange år var den også den eneste.

Sankt Nikolaj Kirke

Sankt Nikolaj Kirke var og er byens største kirke. Kirken blev opført i middelalderen og havde ved indgangen til 1500-tallet stort set fået sit nuværende udseende. Kirken er viet til Sankt Nikolaj. Det er der en god grund til. Køge var som tidligere nævnt blevet anlagt som handelsby, og handelen foregik først og fremmest via havnen. Nikolaj var sømændenes og købmændenes beskytter, så borgerne i Køge kunne næppe have valgt en mere passende beskytter, da de skulle indvie deres kirke til en helgen. Det er i øvrigt samme Nikolaj, der med tiden udviklede sig til julemanden, men det er en helt anden historie. At kirken var viet til skibsfartens beskytter blev taget meget bogstaveligt. Kirkens tårn blev nemlig i en periode brugt som fyr, som skulle lede skibstrafikken sikkert i havn. Øverst i kirketårnet findes stadig en lille karnap med beslag til ophæng af fyrkurv. Der er også et rør, der skulle lede osen væk fra lampen, så glasset, der beskyttede flammen mod vind, ikke blev sodet helt til. Mens vi altså på ydersiden af Sankt Nikolaj kirke ikke finder de store spor efter renæssancen, forholder det sig helt anderledes, når man træder ind i det store kirkerum. Kirken regnes for en af de flotteste købstadskirker i landet. Det er ikke svært at forstå, når man står i skibet. Herfra kan man betragte de mange renæssancekunstværker.

Øverst i tårnet på Sankt Nikolaj Kirke var der lavet et mindre fyr, som skulle hjælpe skibstrafikken med at finde vej. I løbet af renæssancen begyndte de første danske fyr at dukke op, bl.a. Vippefyret i Skagen, der er fra 1627. Fyret i Sankt Nikolaj Kirke menes at stamme fra 1400-tallet.

Kirken undgik heldigvis bybranden i 1633. Svenskernes hærgen omkring 1660 ødelagde heller ikke kirken, og fortidens køgeborgere følte heller ikke trang til de store gennemgribende ændringer i kirken efter renæssancen. Kirken er derfor et flot eksempel på, hvordan en købstadskirke udviklede sig i perioden. Det er også interessant, at den hele tiden har været borgernes kirke. Den har aldrig været tilknyttet et kloster. Kirken og dens udsmykning er altså betalt af byens borgere. Her kan man bl.a. se, at byen i perioder har været ganske velhavende og møde eksempler på karakteristiske kunstværker, hvor renæssancen kommer til udtryk.

Verdens højeste Jesus?

Et af de få kunstværker fra før reformationen og renæssancen, der er bevaret i kirken, er et [kalkmaleri](#) af Jesus. Det var dengang meget normalt at fremstille Jesus i fuld størrelse. Man havde dengang en ide om, hvor høj Jesus havde været. Højden er dog meget forskellig fra kirke til kirke. Køges Jesus hører absolut til de højeste. Hele 2 meter og 20 centimeter måler han. Det gør ham måske til verdens højeste Jesus. Så høje var der næppe mange af Køges beboere, der var. Ellers ville en del af dem nok også have fået problemer med benpladsen i stolestaderne.

Stolestaderne

De ældste bevarede stolestader står i dag i det nordre kirkeskib. De skønnes at være fremstillet umiddelbart efter reformationen i Danmark. Det vil sige omkring 1536. På stolestadernes gavle ses forskellige bomærker og våbenskjolde. De er desuden nummererede. Man kan ud fra bomærkerne se, hvem der har siddet på de forskellige stader. Blandt andet har bagerne deres egen stolestade. Via nummereringen kan man desuden se, hvilke hverv, der blev regnet som de vigtigste i byen. Man sad nemlig efter rang. Forrest i kirken sad borgmestre, rådmænd og andre fine borgere. I dag står staderne ikke længere i orden, ligesom der er uorden i numrene af de bevarede. Det skyldes, at stolestaderne er blevet flyttet.

Den imponerende Jesus-figur på over 2 meter er et af de få kalkmalerier i kirken. Det menes at være fra 1500-tallet.

I 1624 blev der nemlig opstillet nye stolestader i midterskibet i kirken. Selvom de gamle var flotte, var det intet imod de nye. Der var ikke længere bomærker på gavlene, men derimod har man fået indskrevet sit navn på ryggen af det foranstående stolestade, og der findes usædvanligt mange, vel omkring 200 forskellige. Man havde med andre ord sin faste plads i kirken. Eller rettere. Man kunne købe sig til en fast plads. Forrest sad som altid dem, der havde flest penge. De nye stolestader var træskærerarbejde på absolut højeste niveau. De viser, at der var meget dygtige håndværkere i byen. Stolestaderne er nemlig skåret af de lokale håndværksmestre. Staderne kostede mange penge, men det var gode tider, og det kom til udtryk andre steder i kirken.

Prædikestolen

Stolestaderne blev indviet den 1. oktober 1624. Prædikestolen, der bærer samme årstal, er måske blevet officielt indviet ved samme lejlighed. Prædikestolen er et mesterværk. De smukt udskårne figurer og relieffer viser scener fra bibelen. Stolen er lavet af den lokale billedskærer Hans Holst, måske med assistance fra broderen Jochum. Hans Holst var bl.a. på grund af prædikestolen anerkendt for sin dygtighed, og flere andre kirker bestilte værker fra ham.

Stolestaderne i kirken er fra flere forskellige perioder. De nyeste og flotteste er fra 1624. De udmærker sig ikke blot ved deres skønhed, men også ved de små plader, der markerede, hvem der havde købt den pågældende plads.

Prædikestolen er udført af den lokale håndværker Hans Holst. Den blev indviet i 1624. Samme år som kirken fejrede 300 års jubilæum. Prædikestolen er fyldt med billedframstillinger af bibelhistorier, bl.a. korsfæstelsen.

Altertavlen

Prædikestolens udsmykning overgås dog af altertavlen fra 1652. Den er blevet opstillet i kirken omkring 1653. Det ved vi, fordi man i kirkens regnskabsbøger i 1653 har bogført transportudgiften for at få altertavlen fragtet til Køge.

Mens stolestader og prædikestol er lavet i Køge, forholdt det sig anderledes med altertavlen. Den er fremstillet i Holbæk hos den dengang berømte billedskærer Lorentz Jørgensen. Den blev transporteret til Køge på ikke færre end 10 vogne! Her blev den samlet i kirken, hvorefter den blev belagt med guld af den polske maler Bartholomæus Papropski.

Altertavlen blev opstillet kort inden ulykkerne begyndte at vælte ind over Køge og satte en bremse for udsmykningen af kirken.

Gravsten og Epitafier

Minder om byens rige slægter ses også af de omkring 150 gravsten, der er bevaret i kirkegulvet. Dette antal overgår kun i Roskilde Domkirke. Noget andet, der falder i øjnene, er de store epitafier, der er opsat på søjlerne i midterskibet. Epitafierne er mindeplader over nogle af Køges fornemste borgere. På den måde kunne de sikre sig, at deres navn ville leve for evigt som fx Brochmandslægten.

Rasmus Brochmand ses sammen med sine to koner og deres 11 børn, hvoraf fire allerede var døde. Det kan man se på deres små skikkelser i hvide dragter. Derimod kan man ikke umiddelbart se, hvem af de to koner, der allerede var død.

Slægten var i en periode en af Køges ledende familier. Den første Brochmand, Rasmus Sørensen Brochmand, dukkede op i Køge i 1570'erne. Han slog sig ned som købmand og var tillige borgmester i byen fra 1577-89. Han fik flere børn. Den ene af dem, Enevold, var ligesom faderen købmand og borgmester. En anden, Jesper, blev biskop. Han havde et tæt forhold til Christian 4. og blev i 1617 lærer for kongens søn. Han blev anset for Danmarks førende teolog og skrev flere skrifter om den lutherske kristendom. Det bragte ham i konflikt med katolikkerne, der mente, at han blandede sig i noget, der var "for sindrigt til at kunne løses af en, der er født i Danmarks tykke luft."

På et epitafium ses Rasmus Sørensen Brochmands familie, der tilbeder Kristus, der genopstår fra de døde. På et andet epitafium kan man se Hans Bartskeer og hans kone Anna. Det var dem, der havde sat gang i hekseprocessen mod Johanne Thomes. På epitafiet er familien tilskuere til scenen, hvor den korsfæstede Kristus tages ned fra korset.

En af Rasmus Brochmands sønner, Jesper Brochmand, var biskop på Sjælland fra 1639. Han var internationalt kendt for sine protestantiske skrifter. Han var bl.a. lærer for Christian 4.'s søn og flere andre adelige børn.

Epitafium i Køge Kirke over en familie, der menes at forestille Cort Richter, hans hustru Anna og dennes første mand Hans Bartskeer. Anna og Hans startede den store hekseproces, man kalder Køge Huskors.

Døbefonten

Døbefonten i kirken er fra 1613. Den er udført i sortflammet marmor. Den blev skænket af borgmester Claus Bager. Den gamle døbefont blev nemlig kasseret, fordi man mente en af heksene havde tisset i den. Hekseprocessen trak dermed spor helt ind i Guds hus, Skt. Nikolaj Kirke. Den gamle font blev fundet igen for cirka 100 år siden.

Køge Huskors

Vi forlod Johanne Thomes, da hun var blevet anklaget af Hans Bartskeer for at stå i ledtog med djævelen. Johanne blev anholdt og anbragt i fangekælderens under rådhuset. Som skikken bød, skulle Hans Bartskeer forsyne Johanne med mad og drikke under opholdet i fængslet. Hun nægtede at spise og drikke noget af det, som Hans kom med. Johannes manglende lyst til at spise og drikke blev af retten tolket som et tegn på, at Johanne virkelig stod i ledtog med fanden selv. Da anklageren samtidig kunne stille med mange vidner, der bekræftede, at Johanne måtte være en heks, så det efterhånden sort ud for Johanne. Hun blev dømt som heks ved retten i Køge. En dom, der snart blev stadfæstet af landsretten. Johanne skulle lide døden på bålet. Men inden det kom så vidt, angav Johanne flere kvinder, som hun havde stået i ledtog med. Det satte en slags kædereaktion i gang. Kvinde på kvinde blev anholdt. De blev anklaget for at drive hekseri.

Blandt disse kvinder var Johannes tjenestepige Kirsten Lauridsdatter. Hun indrømmede, at det var hende, der havde tisset i døbefonten. Hun var delvis lam, og Johanne havde lovet hende helbredelse, hvis hun forrettede ugeringen. Retten var ikke i tvivl. Hun blev den 11. september 1612 dømt til døden på bålet. Det var samme dag, som Johanne skulle dø. Bålet var gjort klart, da Johanne blev ført frem. Hun blev bundet fast til en stige, kaldet brudesengen, og væltet ind i det brændende bål. Køge var blevet en heksofattigere.

De to døbefonte. Nederst den gamle, som blev udskiftet efter Køge Huskors, og øverst den nye, der blev betalt af borgmester Claus Bager i 1613. Den er fremstillet i Nürnberg i Tyskland.

De følgende år var der gang i retten i Køge, hvor man kunne høre om det ene fantastiske fænomen efter det andet. Der var snart sagt ingen grænser for, hvad disse trolldomskvinder havde været i stand til at gøre. Retten var da heller ikke i tvivl. Alle som en var skyldige og fortjente døden på bålet.

De blev alle henrettet med undtagelse af to. Den ene, Voldborg Bødker, nåede at forsvinde over alle bjerge, inden hun blev anholdt. Den anden kastede sig i en brønd, da nyheden om anklagen nåede hende. Hun ville hellere begå selvmord end risikere at lide døden på bålet.

Beretningen gik Europa rundt

Henrettelserne markerede afslutningen på Køge Huskors. I hvert fald hvis vi ser på afbrænding af hekse. Men afbrændingen af omkring 15 hekse var for god en historie til, at den uden videre bare kunne dø hen. De følgende år gik snakken om heksene, og selv folk, der var født efter sagen, kunne berette detaljeret om processerne mange år efter. Anna Hans Bartskærs, der havde været med til at starte det hele, nedskrev senere sin version af sagen. Den blev udgivet i 1674. Beretningen er siden blev genudgivet mange gange – senest i 1953.

Men Køge Huskors vakte også opsigt uden for Danmark. Bogen blev oversat og udgivet på både latin og tysk, og i flere udgaver. På den måde blev Køge kendt ude i det ganske Europa.

Historien om heksene i Køge interesserede ikke kun de lokale. Beretningen blev oversat til flere sprog og blev spredt til hele Europa. Her ses titelbladet på den tyske udgave.

I Nørregade kan man se en mindeplade for Køge Huskors. Anna og Hans Bartskår boede i et hus her på hjørnet af Nørregade og Torvet 2. Det eksisterer ikke længere.

En ulykke kommer sjældent alene

I 1630'erne begyndte ulykkerne at komme til Køge. De fleste af dem kom udefra, som fx pesten, der ramte byen flere gange i årene 1612-1636. Det er ikke overraskende, at Køge blev ramt af sygdommen. Specielt handelsbyer var udsatte for sygdommen, der flere gange ramte Europa i middelalderen og renæssancen.

Pesten

Pesten skyldtes en lille loppe, der tog ophold på rotter. Når rotterne kom i nærheden af mennesker, skiftede den smittebærende loppe bosted og flyttede fra dyr til menneske. Når man blev smittet af [pest](#), overlevede man meget sjældent. Man fik mørke betændelsesfyldte bylder på kroppen. Efter nogle dage døde man som regel. I dag kan man helbrede pest med penicillin, men det kendte man ikke dengang. Køge blev flere gange ramt af pesten, og man regner med, at omkring 15 % af byens borgere døde ved hvert sygdomsudbrud.

Bybranden

Pesten var ikke alene om at hærge byen. En anden ulykke var bybranden i 1633. Branden brød ud i Vestergade, men bredte sig hurtigt til Torvet og Brogade. Her hærgede den flere gårde, der brændte ned til grunden.

Efter branden blev der oprettet et brandkorps i byen. Det var aflønnet efter, hvor effektivt det var. Jo mere ild, der blev slukket, jo bedre var betalingen.

Branden var et hårdt slag for Køge. Det blev derfor besluttet at yde hjælp til de ramte. 3 års skattefrihed blev det til. Det var dog ikke nok for alle. Flere af brandtomterne blev solgt. Byens borgmester, Hans Christensen, købte flere grunde. Her lod han bygge nye gårde med udlejning for øje.

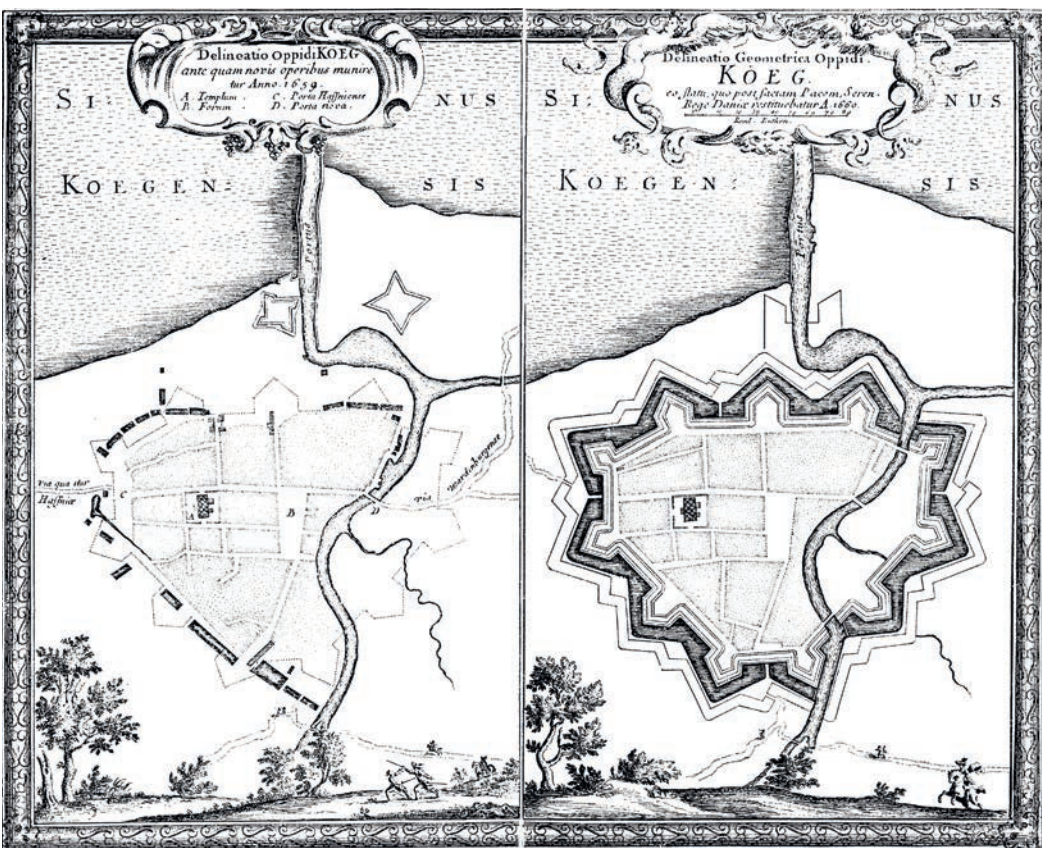
Genopbygningen skulle komme til at vare flere år. Først i 1651 var de sidste huller i husrækkerne i Brogade atter fyldt ud. Mange af de nye huse i Brogade kan stadig ses den dag i dag. Men nu begyndte det at gå ned ad bakke for Køge.

Fred i Europa

I starten af 1640'erne angreb svenskerne Danmark. Kri-gen betød ekstra skatter og ikke mindst et eksportforbud af korn. Forbuddet ramte Køge hårdt. Da forbuddet nogle år efter blev ophævet, ramte freden så at sige byen. Køge havde først og fremmest eksporteret korn til Holland. Man havde udnyttet, at de hollandske byers "naturlige" kornlag-re i Tyskland havde været ramt af krig. Men i 1648, da der blev sluttet fred i Europa, kunne Holland igen købe kornet i Tyskland. De kunne atter sejle videre ind i Østersøen og hente korn øst for Elben og i Baltikum.

Det var et hårdt slag mod Køge. Indtægterne fra havnen forsvandt og dermed også grundlaget for det gode liv i den danske provinsby. Køges forfald satte nu for alvor ind.

I forbindelse med svenskekrigene i midten af 1600-tallet besatte svenskerne Køge. De påbegyndte et større fæstningsanlæg omkring byen. Om anlægget no-gensinde blev fuldstændt er tvivlsomt. Efter krigene blev de opførte skanser revet ned.

Befolkningstallet faldt, og det betød tomme huse i byen. I 1655 stod der 55 huse tomme i byen. Køgeborgerne følte sig måske forfulgt af uheld, men den store ulykke havde endnu ikke ramt dem. Det gjorde den til gengæld i 1657.

Svenskerne kommer!

I 1657 kom Danmark og Sverige atter i krig. Krigen er først og fremmest berømt, fordi svenskerne under ledelse af deres konge, Karl 10. Gustav, gik over både Lillebælt og Storebælt, der denne vinter uheldigvis for danskerne var frosset til is. Krigen var fra dansk side tænkt som en slags tak for sidst til svenskerne. I 1644 havde svenskerne nemlig angrebet Danmark uden at erklære krig først. Den svenske hær med kong Karl Gustav i spidsen befandt sig nede i Tyskland, da danskerne angreb Sverige – uden krigserklæring.

Desværre for danskerne var Karl Gustav handlingens mand. Han førte straks hæren mod Danmark, og da Bælterne ikke kunne yde deres naturlige beskyttelse mod angreb på Fyn og Sjælland, tabte Danmark krigen. Fredsaftalen blev indgået i Roskilde, hvor Danmark blev tvunget til at afstå Skåne, Halland og Blekinge.

Men den svenske konge ville have mere! De ambitioner blev fatale for Køge. I 1658 var svenskerne nemlig tilbage på Sjælland og denne gang belejrede de København. Den svenske hovedhær lå i Utterslev, men der blev også opslået kvarter i Køge. Her begyndte de at befæste byen.

Det var meningen, at Køge skulle omdannes til en stor moderne fæstning. Om voldene nogensinde blev helt færdige er usikkert, men et er sikkert: Svenskernes ophold i byen tog hårdt på indbyggerne. Ikke blot gik byens handel i stå under krigen. De svenske soldater havde også indkvarteret sig lokalt hos køgeborgerne. Her boede de langt mere bekvemt, end de ellers ville have gjort.

Svenskerne var en besættelsesmagt, og de havde ikke tænkt sig at betale for deres ophold i Køge. Tværtimod tog de, hvad de havde brug for. Da svenskerne endelig forsvandt i

1660 var Køge ikke til at kende igen. Befolkningstallet var skrumpet ind. Der boede næppe mere end 1700 mennesker i byen, der blot 50 år tidligere havde summet af liv og haft over 3000 indbyggere.

Borgerne var også blevet fattigere. Skattelisterne viser, at antallet af skatteydere faldt voldsomt. Folk havde ganske enkelt ikke penge. Nogle af byens borgere havde været heldige at slippe væk i tide med deres rigdomme. Andre gravede værdierne ned og hentede dem aldrig igen. I Køge er der fundet to store nedlagte skatte, gemt af vejen omkring 1660 og 1676. Den sidste er Danmarks største med ca. 2300 sølvmonter; en formue, der i dag nok vil svare til omkring 14 mio. kroner.

Køge lignede en spøgelsesby efter, at svenskerne havde forladt byen. Ikke nok med at en stor del af borgerne havde forladt byen. De havde efterladt sig deres tomme huse, der på grund af manglende vedligeholdelse hurtigt udviklede

Der er i Køge blevet fundet flere skatte fra 1600-tallet. Når det trak op til krig eller anden uro, begravde folk ofte deres værdier. Nogle af dem blev aldrig hentet, fordi deres ejermand var død. Den ene af skattene fra Køge svarer til næsten 14 millioner i nutidsværdi. Billedet viser en anden skat, der blev gravet ned under Torvet 2 i 1660.

sig til ruiner. I ruinerne lå der efter sigende stadig lig og stank, da den sidste svensker forsvandt. Der skulle have været så mange døde, at man var nødt til at tilkalde hjælp for at få dem fjernet.

Køge var måske den danske by, der led mest under Karl Gustav-krigene. Så meget mere rimeligt kan det synes, at byen blot 16 år efter fik en slags genoprejsning. Dog ikke en der kunne opveje byens tab under svenskekrigen. Byens storhedstid var endegyldigt forbi. Men lidt ære var der dog forbundet med at give navn til slaget: Slaget i Køge Bugt 1677.

Slaget i Køge Bugt

I 1675 var danskerne atter kommet i krig med arvefejden Sverige. Målet var at tilbageerobre de tabte provinser i Sydsverige, som man havde afstået ved freden i Roskilde i 1658. Efter en vis succes i begyndelsen af krigen var danskernes offensiv gået i stå, og i 1676 led man nederlag ved Lund. Nederlaget bragte initiativet over på svenske hænder. Sejren i Lund gav svenskerne blod på tanden. Nu ville de også være stærkest til søs. Danmark havde indgået en alliance med Holland for at imødegå svenskerne. I løbet af foråret og sommeren 1677 havde den danske flåde under ledelse af admiral Niels Juel huseret i Østersøen og bl.a. erobret Gotland. Han havde i den forbindelse slået flere svenske flåder og erobret en del skibe. Men tiden til søs og søslagene gjorde, at mandskabet havde brug for forsyninger og skibene for reparation. Niels Juel og flåden søgte derfor mod Køge, hvor flåden opankrede i bugten.

Her gav Niels Juel sig til at vente på en hollandsk flåde, der var på vej, og som skulle hjælpe i sommerens togt mod svenskerne. Men det blev ikke den hollandske flåde, der kom først til syne i horisonten. Det var den svenske. Gode

råd var nu blevet dyre, for hvad skulle man gøre! Niels Juel tøvede dog ikke. Flåden satte til havs og sejlede den svenske flåde i møde.

Den svenske flåde var væsentlig større end den danske, men det blev til gengæld opvejet af, at danskerne havde været i kamp flere gange i løbet af sommeren. Det var med andre ord en trænet dansk flåde, der modtog de svenske skibe i Køge Bugt den 1. juli 1677. Slaget i Køge Bugt skulle vise sig at blive en af de største danske sejre på havet, og at det samtidig gik ud over datidens arvefjende, Sverige, gjorde absolut ikke sejren mindre.

Admiral Niels Juel blev den helt store danske søhelt efter Slaget i Køge Bugt 1. juli 1677.

Men tilbage til bølgerne i Køge Bugt den sommerdag i 1677. Dengang foregik et søslag på den måde, at skibene sejlede på en lang linje over for hinanden. Når man kom tæt nok på hinanden, åbnede man ild. Snart var kanon-

dækkene så røgfyldte, at man måtte sigte efter lysglimtene fra fjendens kanoner. Kuglerne blev skudt af sted så hurtigt, som mandskabet magtede det. Det var ikke selve kuglerne, der var de farligste. Det var snarere, når kuglerne ramte ind

Slaget i Køge Bugt blev et yndet motiv i eftertiden pga. den store danske sejr.

i træskroget. Så fløj splinterne rundt omkring. Blev man ramt af en af de store splinter, kunne det være livsfarligt. Oppe på dækket stod kaptajnen og styrede slagets gang. I dette tilfælde var det Niels Juel. Slaget i Køge Bugt skulle blive kendt i hele Europa for en helt bestemt manøvre. Pludselig brød Niels Juel nemlig linjeformationen og sejlede tværs gennem den svenske linje. Nu kunne danskerne beskyde de svenske skibe fra begge sider. Snart lukkede de danske skibe sig om de afskårne svenske, mens andre skibe sørgede for at holde de øvrige svenske skibe på afstand. Svenskerne indså snart, at kampen var håbløs. Et efter et overgav de svenske skibe sig. Slaget i Køge Bugt var endt med en total dansk sejr. Danskerne erobrede 8 større skibe fra svenskerne, der desuden havde mistet næsten 3.000 mand. Sejren havde blot kostet Danmark 100 mand. Sejren blev fejret behørigt. Niels Juel kunne indskrive sig i historien som en af de største danske søhelte, og snakken har uden tvivl gået i Køge, som havde kunnet følge slaget på tættest hold. Under slaget var et af svenskernes skibe gået på grund. Der fandtes nemlig ingen gode søkort over Køge Bugt.

Søkort

Flere andre lande havde opmålt deres farvande og sågar udgivet dem i bøger, som frit kunne erhverves. Noget sådant manglede i lang tid i Danmark. Lige indtil en Køgekøbmand tog sagen i egen hånd og rettede henvendelse til kongen. Manden hed Jens Sørensen.

I 1906 blev monumentet over slagene i Køge Bugt i 1677 og 1710 afsløret. Monumentet har stået flere steder på Havnepladsen. I dag er det anbragt ud for Havnen 19.

Niels Juel var også manden, der indså vigtigheden af Jens Sørensens arbejde med søkortene. Så længe Niels Juel var i live, var Jens Sørensen sikret gode arbejdsvilkår. De forsvandt med Niels Juels død i 1697, og det endte med, at Jens Sørensen blev fyret.

Korttegneren

Jens Sørensen kom fra den gamle danske provins Blekinge. Han var kommet til Køge i 1686 som et resultat af krigen mellem Danmark og Sverige. Her slog han sig ned som købmand.

Det var dog ikke som købmand, at Jens Sørensen skulle blive kendt. Han var klar over, at der var mangel på gode søkort over de danske farvande.

Det samme var datidens store danske søhelt, Niels Juel. Jens Sørensen henvendte sig derfor til Niels Juel med nogle prøver på sit arbejde. Niels Juel var begejstret og præsenterede idéen for kongen. Kongen var faktisk så tilfreds, at han udnævnte Jens Sørensen til søkortsdirektør og lovede at betale Jens' udgifter i forbindelse med korttegningen.

Jens Sørensen var klar til at gå i gang. De danske farvande blev de følgende år kortlagt. Det havde hele tiden været Jens Sørensens ønske, at kortsamlingen skulle udgives som et samlet atlas over Danmark i stil med, hvad andre lande havde gjort. Det trak ud. Jens rykkede for en trykkeitilladelse, men fik den aldrig.

Problemet var, at Jens ganske enkelt havde gjort sit arbejde for grundigt.

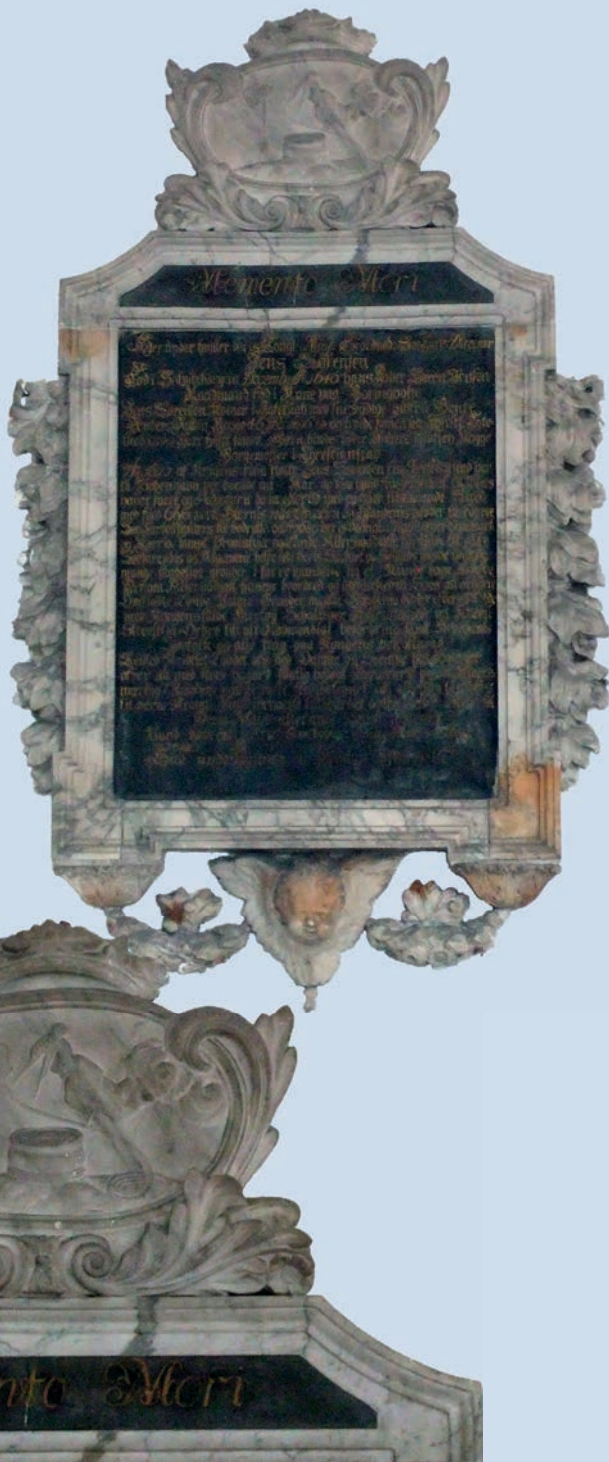
Flåden, som havde været Jens Sørensens arbejdsgiver, ville ikke trykke kortene, så alle kunne have glæde af dem. Det var kun den danske flåde, der skulle vide, hvordan de danske farvande var indrettet med hensyn til dybde og undersøiske skær.

Så længe de danske krigsskibe kunne kontrollere de danske farvande, var landet ikke rigtig i fare. Flåden ville nemlig kunne forhindre en landgang på Sjælland, der ville kunne true landets hovedstad, København. Gode søkort for den danske flåde var derfor et anliggende for landets sikkerhed.

Jens Sørensens kort blev derfor aldrig udgivet. Dermed opnåede hverken kort eller korttegner den berømmelse og anerkendelse, som Jens Sørensen havde fortjent.

Da han senere rykkede kongen for et tilgodehavende, blev han oven i købet fyret. Samtidig begyndte han at få modgang i Køge, og han besluttede sig for at forlade byen. Han døde i 1723 i København, hvor han blev begravet i Holmens Kirke. Her kan man stadig se en minde-tavle over korttegneren.

På mindetavlen kan man se tre af Jens Sørensens arbejdsredskaber: en passer, et kompas og en lodline. Under teksten: "Memento Mori" – det betyder: "Husk, du skal dø" – står en meget lang tekst om alt, hvad Jens har udrettet for Den Kongelige Majestæt.

Afslutning

Køge oplevede gennem renæssancen en enestående vækst og rigdom. En rigdom som var tæt forbundet med havnen. Så længe det gik godt i havnen, gik det godt for Køge. Da havnens nedtur satte ind, blev det fatalt for Køge. Byen genvandt aldrig sin position som en af landets rigeste byer. Og netop senere tiders mere fattige forhold, hvor man ikke har haft råd til at rive ned og bygge nyt, har været med til at redde de mange spor fra renæssancen, så vi i dag kan få et indtryk af denne spændende periode i Køges historie.

I byens centrum kan man se usædvanligt mange velbevarede renæssancegårde med deres karakteristiske Køgeknægte. Et enkelt sted er de gamle bislagssten bevaret. Desuden fik Køge en af de flotteste kirker i landet. Inde i kirken kan man stadig få en fornemmelse af Køges forgangne storhedstid, og ikke mindst hvordan renæssancen kom til udtryk i en købstad i Danmark.

Luftfoto af Køge bymidte 1934

HIT MED HISTORIEN

er en værkserie om Køges historie – fortalt for børn.

Serien er tænkt som et bidrag til undervisningen i skolerne, men skal også kunne vække glæde hos interesserede læsere i alle aldre. Bag projektet står selskabet ”Hit med Historien”.

Hovedformålet med udgivelsen af bøgerne samt den tilhørende hjemmeside er at fremme børns historiske identitet og bevidsthed.

Denne bog, der er den femte i serien, fortæller om renæssancetidens Køge og byens borgere og bygningsværker i perioden 1500–1700. Forfatter og billedredaktør på bogen er Thomas Meloni Rønn, som er cand.mag. i historie, og som traditionen tro har fået hjælp fra børn i den primære målgruppe.

Projektets børnekonsulenter er denne gang to 6. klasser fra Søndre Skole, som i tæt samarbejde med projektet har beskæftiget sig med bogens tema for at give mod- og medspil til forfatteren. Mange tak til lærere og elever, som har udvist stort engagement og ansvarlighed i forhold til projektet.

Til dette bind er også tilknyttet museumsinspektør Ulla Fraes Rasmussen fra Køge Museum, som bl.a. har arkæologisk ansvar for Køge by.

”Hit med Historien” udvikles i et samarbejde mellem KøgeBibliotekerne, Køge Byhistoriske Arkiv, Skoleafdelingen i Køge Kommune samt pædagogisk konsulent Karin Larsen.

Bibliotekar Jacob Kobbernagel har fungeret som webmaster på hjemmesiden www.hitmedhistorien.dk <<http://www.hitmedhistorien.dk>>, hvortil Thomas Meloni Rønn har udvalgt supplerende stof, som man kan arbejde videre med. Rundt om i teksten er mange ord fremhævet med ”webblå” farve som et tegn til, at man selv går på nettet og læser mere om de fremhævede emner. Listen med emner og deres webadresser finder du på www.hitmedhistorien.dk. Køge Byhistoriske Arkiv og Køge Museum kan bidrage med supplerende billedmateriale og facts om Køge i renæssancen.

Som tidligere bind i serien, har denne bog modtaget støtte fra Kulturudvalget og Børne- og Ungdomsudvalget i Køge Kommune, Nordea Fonden samt fra Carlsen-Langes Legatstiftelse. Projektet er meget taknemmelig over den økonomiske støtte, der har gjort det muligt at realisere bind 5.

De deltagende institutioner bidrager med personaleressourcer, kontorfaciliteter og konstruktivt samarbejde.

Juni 2011,

Jytte Dahl, Birte Broch, Britta Overgaard Jensen, Inge Merete Nielsen, Karin Larsen, Ulla Fraes Rasmussen og Jacob Kobbernagel.

Register

- 30-årskrigen, s. 26
Bager, Claus, s. 42
Bartskeer, Hans Kræmmer, s. 6, 42, 43
Bartskeers Anna Hans, s. 6, 41, 42, 43
Bislagssten, s. 16, 17, 56
Brochmand, Enevold, s. 41
Brochmand, Jesper, s. 41
Brochmand, Rasmus Sørensen, s. 40, 41
Brok, Eske, s. 13
Bybranden, 1633, s. 15, 35, 44
Christensen, Hans, s. 44
Christian 4., s. 7, 13, 26, 28, 30, 41
Daldorps hus, s. 18
Gråbrødre Kloster, s. 12, 32
Havneskoven, s. 25
Hekse, s. 6, 16, 41, 42, 43
Holst, Hans, s. 36, 37
Håndværkerlav, s. 9
Juel, Niels, s. 48, 49, 52
Jørgensen, Lorentz, s. 38
Kag, s. 10
Karl 10. Gustav, s. 46, 48
Katolicisme, s. 32, 41
Kornhandel, s. 24, 26, 45
Køge Havn, s. 8, 13, 22, 24, 26, 33, 45, 56
Køge Huskors, s. 7, 41, 42, 43
Køge Skt. Nikolaj kirke, s. 26, 33-42
Køge Torv, s. 8, 10, 18, 22, 24, 44
Køge Å, s. 21, 24
Køgeknægte, s. 16, 56
Lauridsdatter, Kirsten, s. 42
Luther, Martin, s. 32, 41
Løbedegne, s. 20
Marked, s. 10, 23
Natmand, s. 20, 21
Protestantisme, s. 32, 33, 41
Ravn, Mads, s. 30, 31
Reformationen, s. 20, 33, 35
Skt. Gertruds Kapel, s. 12
Sort magi, s. 6
Steens Boder, s. 8, 33
Søkort, s. 11, 52, 54
Sølvskatte, s. 47
Sørensen, Jens, s. 11, 52, 54
Thomes, Johanne, s. 6-7, 16, 41, 42

Litteraturliste

- Christian 4.*, Steffen Heiberg, Gyldendal, 2006
Danmarks Krigshistorie, Ole L. Frantzen og Knud J.V. Jespersen (red.), Gad, 2010
Fra det gamle Kjøge, Hugo Mathiessen m.fl., Nyt Nordisk Forlag, 1928
Hekseprocessor i Europa, John Andersen m.fl., Emil, 2008
Jens Sørensen, Margrethe Bové, Margrethe Bové (1998)
Kjøge Bys Historie, Anders Petersen, København 1888
Køge Bys Historie, Bind 1, Helge Nielsen m.fl., Køge Museum, 1985
Køge Bys Historie, Victor Hermansen og Povl Engelstoft (red.), Nyt Nordisk Forlag, 1932
Køge Huskors, Johan Brunsmann, Munksgaard 1953
Middelalderbyen Køge, Marianne Johansen, Centrum, 1986
Navne i Danmarkshistorien, Lars Bisgaard m.fl., Gyldendal 2004
Pest, skatter og priser, Kjeld Villadsen, Lokalhistorisk afdeling, 1976
Renæssancemad, Bi Skaarup, Gyldendal 2006
Slaget i Køge Bugt, Jørgen H. Barfod, Køge Marineforening, 1977

Billedliste

FORSATS OG BAGSATS: *Køge Huskors*, Brunsmann, Johan. København, 1953. Titeltavler fra den tyske udgave, 1696.

SIDE 2: J.J. Bruun: *Prospect af Kjøge*, 1753. Kopi i Køge Byhistoriske Arkiv.

SIDE 4-5: Ligsten fra 1600-tallet i Sankt Nikolaj Kirke. Nationalmuseet, Danmarks Middelalder og Renæssance, Biblioteket.

SIDE 7: se forsats.

SIDE 8: Richters gård, Vestergade 16, ca. 1900. Køge Byhistoriske Arkiv.

Kort over fjerdingen, udarbejdet af Erik Gøbel. *Køge Studier* 1988.

SIDE 9: Urskiven fra 1589 i Køge Kirke. Foto i Køge Byhistoriske Arkiv.

Drikkehorn og lavsbøsse: *Fra det gamle Kjøge*, Matthiessen, Hugo m.fl. København, 1928.

SIDE 10: *Fra det gamle Kjøge*, Matthiessen, Hugo m.fl. København, 1928.

SIDE 11: Jens Sørensen, *Køge*, 1693. Rigsarkivet.

SIDE 12: *Køge Bys Historie*, red. af Helge Nielsen, 1985.

SIDE 13: Pieter Isaacs: *Christian 4.* Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg Slot. Eske Brok: Gammel Estrup.

SIDE 14: Brogade 23: Hugo Matthiessen, 1914. Nørregade 22: Hugo Matthiessen, 1914. Kirkestræde 20: Thomas Meloni Rønn, 2010.

SIDE 15: Øverst: Køge Byhistoriske Arkiv.

Nederst: *Køge Bys Historie*, red. af Helge Nielsen, 1985.

SIDE 16: Knægte: Køge Byhistoriske Arkiv. Kirkestræde 13: Køge Byhistoriske Arkiv.

SIDE 17: Øverst: Køge Byhistoriske Arkiv.

Kirkestræde 13: *Fra det gamle Kjøge*, Matthiessen, Hugo m.fl. København, 1928.

SIDE 18: Øverst: Køge Museum.

Nederst: Køge Byhistoriske Arkiv.

SIDE 19: Køge Museum.

SIDE 21: *Køge Bys Historie*, red. af Helge Nielsen, 1985.

SIDE 23: *Danske Atlas*, Peder Resen. København 1677. Kopi i Køge Byhistoriske Arkiv.

SIDE 25: Havn i en hollandsk by, malet af Jan Abrahamz Beerstraten. Scanpix.

SIDE 26: Karel van Mander, Chr. 4. Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg Slot.

SIDE 27: Køge Museum.

SIDE 29: Køge Byhistoriske Arkiv.

SIDE 30-31: *Køge Bys Historie*, red. af Helge Nielsen, 1985. Tegninger: Thora Fisker.

SIDE 33: Martin Luther: Kunstner ubekendt. Roskilde Domkirkes koromgang. Thomas Meloni Rønn.

Hans Tausen 1597: Kunstner ubekendt. Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg Slot. Steens Boder: Køge Byhistoriske Arkiv.

SIDE 34: Begge billeder: Ib Rasmussen. http://commons.wikimedia.org/wiki/Køge_Kirke

SIDE 35: Foto 2010, sognepræst Susanne Fabritius de Tengnagel.

SIDE 36: Øverst: *Fra det gamle Kjøge*, Matthiessen, Hugo m.fl. København, 1928.

SIDE 36 NEDERST-40: Ib Rasmussen. http://commons.wikimedia.org/wiki/Køge_Kirke

SIDE 41: Øverst: Jesper Brochmand: Kunstner ubekendt. Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg Slot.

Nederst: Ib Rasmussen. http://commons.wikimedia.org/wiki/Køge_Kirke

SIDE 42: Øverst: Ib Rasmussen. http://commons.wikimedia.org/wiki/Køge_Kirke

Nederst: *Fra det gamle Kjøge*, Matthiessen, Hugo m.fl. København, 1928.

SIDE 43: *Køge Huskors*, Brunsmann, Johan. Titeltavlet til den tyske oversættelse fra 1696.

Nederst: Visitkoee, Køge Turistbureau.

SIDE 45: Erik Dahlbergs kort over Køge 1659/60 i Samuel von Pufendorfs værk om Karl 10. Gustavs bedrifter. 1696. Kopi i Køge Byhistoriske Arkiv.

SIDE 47: Køge Museum.

SIDE 49: Niels Juel som elefantridder, udført af Jacob Coning. Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg Slot.

SIDE 50-51: Slaget mellem Stevns og Falsterbo den 1. juli 1677, udført af Claus Mönichen. Det Nationalhistoriske Museum, Frederiksborg Slot.

SIDE 52: Palle Nielsen, Køge Marineforening.

SIDE 53: Det sydfynske Øhav. *Jens Sørensen*, Margrethe Bové. 1998. Original i Det Kongelige Bibliotek.

SIDE 55: Foto: Thora Fisker.

SIDE 56-57: Luftfoto 1934. Køge Byhistoriske Arkiv.

